

Archiwum

Ryszard JadczaK

Inspiracje i kontrowersje. Z korespondencji K. Twardowskiego z A. Meinongiem

Korespondencja Kazimierza Twardowskiego (1866–1938) z Alexiusem Meinongiem (1853–1920) przynosi interesujący materiał w trzech sprawach: 1) prowadzonych przez nich badań, 2) powstania i funkcjonowania pracowni psychologicznych w Grazu i we Lwowie, 3) stosunków panujących w środowiskach filozoficznych niemieckojęzycznego obszaru językowego (głównie w Austro-Węgrzech). Część listów Twardowskiego, znajdujących się w Archiwum Uniwersytetu Wiedeńskiego, została opublikowana¹. Duży zbiór listów Meinonga, jakie tutaj wykorzystujemy, przechowywany jest w „Archiwum Kazimierza Twardowskiego”². Na listach Meinonga, pisanych na maszynie, odnotowywał Twardowski daty swoich nie odpowiedzi. Pozwala to, mimo braku wielu listów Twardowskiego, prześledzić losy i intensywność korespondencji między tymi dwoma uczonymi.

Pierwszy, krótki list Meinonga w zbiorach AKT pochodzi z 23 grudnia 1893 r. (K 22) z Grazu. Na list ten, jak wynika z naniesionej adnotacji, Twardowski odpowiedział 18 lutego 1894 r. W tym czasie Twardowski zatrudniony był w biurze matematycznym wiedeńskiego zakładu ubezpieczeniowego *Lebensversicherungsanstalt des I. Allgemeinen Beamtenvereins der Österreichischen Monarchie*, prowadząc jednocześnie intensywne prace nad swoją rozprawą habilitacyjną. W swym liście Meinong, dziękując Twardowskiemu za nadesłaną mu pracę, pisze: „Już w trakcie pierwszego przeczucia kartek znalazłem tam wiele ciekawych rzeczy i mam nadzieję, że dla prac, jakimi się obecnie zajmuję, będę mógł wiele

¹ *Philosophenbriefe. Aus der wissenschaftlichen Korrespondenz von Alexius Meinong mit Franz Brentano...* (1876–1920), Graz 1965.

² *Archiwum Kazimierza Twardowskiego*, Biblioteka Instytutu Filozofii i Socjologii UW (dalej cyt. AKT). Sygnatury listów Meinonga: K 1. 34–40; K 3. 80–85; K 22. Odwołując się w tekście do tego zbioru podaję sygnaturę i daty listów.

skorzystać i to nie tylko na jednym polu"³. Bez wątpienia chodzi tu o pracę doktorską Twardowskiego pt. *Idee und Perception*, wydaną w roku 1892⁴. To na podstawie tej pracy Twardowski uzyskał w 1891 roku stopień doktora filozofii. Pisana była pod wyraźnym wpływem studiów, jakie Twardowski odbywał w Uniwersytecie Wiedeńskim (w latach 1886–1889) głównie pod kierunkiem F. Brentano, choć jej promotorem był R. Zimmermann. W czasie swoich wiedeńskich studiów Twardowski poznał m.in.: A. Höflera, Ch. v. Ehrenfeldsa, J.K. Kreibiga, H. Schimidkunza, z którymi następnie korespondował.

W lipcu 1894 roku Twardowski habilitował się na podstawie *Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen*⁵. Praca ta, uchodzącą za najważniejszą w jego dorobku, zyskała mu spore uznanie i była odnotowywana w niemieckim piśmiennictwie filozoficznym. W swej *Autobiografii* Twardowski m.in. pisze: „W pracy postawiłem sobie zadanie, by nawiązując do pewnej wypowiedzi *Logiki* wydanej przez A. Höflera przy współudziale Meinonga (Wiedeń 1890, paragraf 6) przeprowadzić szczegółowy rozdział treści przedstawienia od przedmiotu przedstawienia i rozważyć ich wzajemny stosunek. Realizacja tego zadania wymagała szeregu ustaleń terminologicznych jak również analizy struktury tego, co — jak sądziłem — określić należy jako treść i przedmiot przedstawienia, co z kolei prowadziło do omówienia pojęć «cecha», «własność» itp. Zbadanie stosunku treści i przedmiotu przedstawienia pociągnęło za sobą z konieczności ostatecznie uwzględnienie problemu przedmiotu przedstawienia ogólnego”⁶.

Otrzymawszy *venia legendi* podjął Twardowski, jako docent prywatny, wykłady w Uniwersytecie Wiedeńskim. Jednocześnie trwały intensywne starania o pozyskanie dla niego katedry w jednym z dwóch polskich wówczas uniwersytetów. Ostatecznie, decyzją austriackiego ministerstwa oświaty z 18 października 1895 r., w piśmie nr 24848 z dnia 20 października, Twardowski został mianowany od 1 listopada 1895 r. profesorem nadzwyczajnym filozofii na katedrze w Uniwersytecie Lwowskim⁷. Drugą katedrę nadzwyczajną filozofii zajmował wówczas Aleksander Skórski. Zaczął się okres lwowski w działalności Twardo-

³ AKT. „Ich habe schon beim ersten Durchblicken viel Interessantes darin gefunden und hoffe daraus für Arbeiten, die mich eben beschäftigen, nach mehr als einer Richtung Gewinn zu ziehen.”

⁴ *Idee und Perception. Eine erkenntnis-theoretische Untersuchung aus Descartes*, Wien 1892. Wydanie polskie w tłumaczeniu E. Paczkowskiej-Łagowskiej „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, t. 22, 1976, s. 321–343.

⁵ *Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen. Eine psychologische Untersuchung*, Wien 1894. Wydanie polskie w tłumaczeniu I. Dąbskiej [w:] Kazimierz Twardowski, *Wybrane pisma filozoficzne*, Warszawa 1965 (dalej cyt. WPF).

⁶ Kazimierz Twardowski, *Autobiografia filozoficzna* (w tłumaczeniu z niemieckiego E. Paczkowskiej-Łagowskiej), „Przegląd Filozoficzny”, 1992, R. I, nr 1, s. 27.

⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych. Acta c.k. Ministerstwa Wyznań i Oświecenia. 121 U. Pismo K. Twardowskiego z 29 XI 1901 r. nr 96302.

wskiego. Meinong listem z 28 października 1895 r. (K 21) składał Twardowskiemu życzenia w związku z mianowaniem go na katedrę do Lwowa.

Intensywna korespondencja pomiędzy Meinongiem a Twardowskim rozwinęła się jednak dopiero od roku 1897. W liście z 2 lipca tegoż roku (K 22), Meinong, zapewne na prośbę Twardowskiego, przesyła mu swoje dane biograficzne. Informuje m.in., że urodził się w 1853 r. we Lwowie, studia filozoficzne odbywał u Brentano, ale słuchał też wykładów Zimmermanna i Vogta. Habilitował się w 1878 roku w Wiedniu. Od r. 1882 był profesorem nadzwyczajnym, a od 1889 zwyczajnym w Grazu. Podał też Twardowskiemu tytuły kilkunastu ważniejszych swoich prac, ograniczając się do tych: „którym przypisuję więcej, niż prawo przemijającej wartości”⁸. Obok większych rozpraw zamieścił jednak w tym spisie także dwie recenzje, ponieważ: „wyłożyłem w nich — że tak powiem — prowizorycznie wszystko to, co uważam pryncypialnie za ważne i co znajdzie się w mojej dużej pracy na temat poznania, włącznie z nowym opracowaniem teorii relacji. A poza tym ten drugi referat zawiera krytykę niektórych punktów teorii sądów Brentano, do której przywiązuję pewną uwagę [...]”⁹. Dodaje przy tym, że do jego stylu pracy zbliżają się A. Höfler, Ch. v. Ehrenfels, A. Oelzelt-Nevin, K. Zindler, E. Martinak, St. Witasek.

W liście z 2 lipca wspomina też Meinong, że chętnie przedstawi Twardowskiemu okoliczności, w jakich doszło do założenia przez niego w Grazu laboratorium psychologicznego, pierwszego na terenie Austrii. Istotnie w swym liście z 11 lipca 1897 r. Twardowski prosi Meinonga o bliższe szczegóły dotyczące powstania laboratorium w Grazu, po to, aby — jak pisze — jego zasługi na tym polu upowszechnić, a także pyta o okoliczności urodzenia się Meinonga we Lwowie. Informuje też Meinonga, że zamierza zająć się wypracowaniem, zamierzonej już od dawna, teorii sądów na podstawie dociekań Brentano-Meinonga-Höflera. Przytacza też myśli przewodnie swego poglądu, który zakłada rozróżnienie aktu, treści i przedmiotu. Pisz: „Zamierzam poprzez takie rozumowanie osiągnąć dwie sprawy: 1. Uwolnienie wszelkich nauk o sądach od niejasności, jaka bierze się od pojęcia egzystencji, 2. Połączenie teorii Brentano-Meinonga-Höflera z teorią Sigwarta, gdzie te trzy elementy (Akt, Treść, Przedmiot) wyraźnie się odróżniają (Akt=świadomość; Treść=«obiektywna ważność» a Przed-

⁸ AKT. „[...] denen ich gern einer mehr als ganz vorübergehende Existenzberechtigung zuerkannt wüsste.”

⁹ AKT. „Die beiden grossen Referate in der G.G.A. habe ich genannt, weil ich darin sozusagen provisorische allerle niedergelegt habe, was mir prinzipiell wichtig scheint und seine Darlegung ex professor in der nun schon chronisch «in Arbeit» befindlichen Erkenntnistheorie — einschliesslich Neubearbeitung der Relation-Theorie — finden soll. Überdies enthält die zweite der beiden Anzeigen eine Auseinandersetzung mit einigen Punkten der Brentano'schen Urteilstheorie, auf die ich einiges Gewicht lege seit [...]” Dwa artykuły, o których wspomina tu Meinong, ukazały się w czasopiśmie „Göttinger Gelegenheits Anzeiger”: *Anzeige von Kries'* „*Die Principien der Wahrscheinlichkeits-Rechnung*” (1890) i *Anzeige von Hillebrand's* „*Die neuen Theorien der kategorischen Schlüsse*” (1892).

miot: to to, co, wedle Sigwarta, w wyobrażeniach «stawia się w jedności»¹⁰. Pyta przy tym Meinonga, czy ten w swojej teorii poznania także ma zamiar zając się podobnymi kwestiami: „w takim bowiem przypadku moja praca byłaby zbyteczna, chociaż byłoby mi przykro porzucić ten temat, który stał się dla mnie ulubiony”¹¹. Praca, o której wspominał Twardowski, to jego późniejsza rozprawa z 1898 r. pt. *Wyobrażenia i pojęcia*.

Na list Twardowskiego z 11 lipca 1897 r. odpowiada Meinong bardzo obszernym listem (blisko 15 stron) z 22 lipca 1897 r. (K 22). Z uzupełniających informacji, jakie podaje o okolicznościach swego urodzenia we Lwowie, wynika, że jego ojciec-pułkownik stacjonował tam przez trzy lata ze swoim pułkiem. W samym Lwowie Meinong przeżył rok. Potem, zanim ojciec został generałem, nastąpiły jeszcze inne pobyty w garnizonach galicyjskich aż do 1858 roku. Dodaje, że miał wówczas okazję nieco poznać język polski, ale dziś nic już z niego nie pamięta. W liście Meinong bardzo szeroko opisuje swoją działalność w zakresie psychologii eksperymentalnej. Jej początki datuje na jeszcze wiedeński okres docentury. Wówczas to w semestrze zimowym 1880/1881 miał wykłady z psychologii wyobrażeń przestrzennych. Po okresie adaptacji w Grazu w charakterze profesora, podjął akcję zmierzającą do wprowadzenia w austriackich gimnazjach propedeutyki filozofii, przy czym wciąż podkreślał znaczenie, jakie dla psychologii ma demonstracja. W tym czasie (1886 r.) podjął pisanie razem z Höflerem podręcznika *Logika*, wydanego po 10 latach, w którym też odnotował niezbędność eksperymentu psychologicznego w nauczaniu. Nie czekając na dotacje rządowe, zdecydował się na pokrycie z własnych środków kosztów związanych z urządzeniem pracowni psychologicznej. Meinong obszernie opisuje kłopoty z zakupem i montażem aparatury, wynajdywaniem sal na pracownię i do zajęć (początkowo prowadził zajęcia w jednej z sal wydziału prawa). Jednak, mimo satysfakcji z tych początkowych prac i zainteresowania nimi studentów, po 5 semestrach postanowił przerwać swoje wykłady eksperymentalne, licząc że w końcu przestaną być jego prywatną sprawą. Warunki do wznowienia zajęć powstały po rozbudowaniu uniwersytetu. W tym czasie Meinong uzyskał pomoc finansową z ministerstwa i mógł, zwłaszcza po wzmocnieniu katedry przez asystenta dr Witaska, podjąć regularne zajęcia i badania. Korzystał też z pomocy i aparatów przywiezionych z Berna przez dr

¹⁰ *Philosophenbriefe...*, dz. cyt., Nr 7203. O.U.B. „Ich glaube durch eine derartige Auffassung zweierlei zu erreichen: 1. Eine Befreiung aller Urteilslehren von der Unklarheit, welche der Existenzbegriff mit sich zu bringen pflegt, 2. Eine Vereinigung der Brentano-Meinong-Höflerchen Theorie mit der Sigwartischen, wo diese drei Momente (Act, Inhalt, Gegenstand) deutlich auseinandertreten (Act = Bewusstsein; Inhalt = «objective Gültigkeit»; Gegenstand: das, was nach Sigwart in den Vorstellungen «in eins gesetzt» wird”.

¹¹ Tamże. „[...] in welchem Falle dann meine Arbeit eventuell überflüssig werden könnte, so leid es mir täte, diese mir geradezu zum Lieblingsthema gewordene Sache liegen zu lassen.”

Oelzelta-Nevina. „A jeśli obecnie — pisał Meinong — jeden po drugim uniwersytety austriackie, wyposażone w lepsze środki i możliwości, próbują zorganizować laboratoria psychologii eksperymentalnej, bo nie chcą pozostawać w tyle za uniwersytetem w Grazu, to laboratorium w Grazu będzie mogło przypisać sobie wcale niemały udział w postępach tej gałęzi nauki w Austrii”¹².

Co do projektowanej przez Twardowskiego rozprawy, odnoszącej się w dużej części do rozróżnień pomiędzy aktem, treścią i przedmiotem, jakie poczynił już w pracy *Zur Lehre*, to Meinong pisze, że i on skupi się na tych problemach w przygotowywanej przez siebie pracy *Teoria poznania*, którą ma nadzieję wydać za rok. Zauważa, że to, iż Twardowski nadal zajmuje się problemami treści i przedmiotu: „jest oczywiste i pocieszające w szczególności dla kogoś, kto w Pańskiej książce znalazł tyle wybiegających w przyszłość spraw, jak ja. Ale poza tym w tejże książce spotkałem też to i owo, wobec czego nie mogłem wyjść poza zastrzeżenia zasadniczej natury”¹³. W innej części listu Meinong precyzuje, że zastrzeżenia te dotyczyły szczególnie pojęcia egzystencji jako treści sądu¹⁴. Do tych i innych kwestii chce się jednak odnieść w swojej *Teorii poznania*. Czekając zaś z oceną projektowanej przez Twardowskiego pracy do czasu aż ukaże się ona w języku niemieckim, zachęca Meinong Twardowskiego do tego, aby ten nadal prowadził swoje badania teoretyczne nad sądami: „i pozostawi sobie trochę czasu na przeczytanie mojej teorii poznania, gdy ta się ukaże — może znajdzie Pan tam coś dla siebie pożytecznego i zgodzi się ze mną, nie tracąc swojej już uzyskanej pozycji”¹⁵.

¹² AKT. „Sollte man nun aber doch in den nächsten Jahren an einer österreichischen Universität nach der anderen, vielleicht mit reicheren Mitteln ausgestattet, an die Einrichtung experimental-psychologischer Arbeitsstätten herantreten, weil man hinter Graz nicht zurückbleiben mag, so wird das Grazer Laboratorium sich doch wohl einen nicht allzu kleinen Anteil an den Fortschritten beimessen dürfen, die dadurch psychologisches Lehren und Forschen in Österreich gemacht haben wird.”

¹³ Tamże. „Dass die Probleme von *Inhalt und Gegenstand* Sie noch weiter beschäftigt haben, ist ebenso natürlich als erfreulich, insbesondere für jemanden, der in Ihrem Buche so viel Förderliches gefunden hat wie ich. Daneben habe ich aber in besagtem Buche auch Manches angetroffen, dem gegenüber ich über Einwände recht prinzipieller Natur nicht hinausgekommen bin.”

¹⁴ K. Twardowski, *Zur Lehre...*, Wien 1894, s. 9: „Wie beim Vorstellen eines Gegenstandes, auf den dieses Vorstellen sich im eigentlichen Sinne richtet, noch ein Zweites zu Tage tritt, nämlich der Inhalt der Vorstellung, der auch, aber in einem anderen Sinne als der Gegenstand «vorgestellt» wird, so ist dasjenige, was durch ein Urteil bejaht oder geleugnet wird, ohne der Gegenstand des beurteilenden Verhaltens zu sein, der Inhalt des Urteils. Unter dem Inhalte des Urteil fällt, behauptet etwas über die Existenz eines Gegenstandes. Indem er denselben anerkennt oder verwirft, anerkennt oder verwirft er auch seine Existenz. Was im eigentlichen Sinne beurteilt wird, ist der Gegenstand selbst; und indem derselbe beurteilt wird, erscheint, aber in einem anderen Sinne, auch seine Existenz beurteilt”.

¹⁵ AKT. „Kurz, wenn ich Ihnen raten darf, so führen Sie Ihre urteiltheoretischen Untersuchungen ungestört durch; nur bewahren Sie sich für die Zeit, in der meine Erkenntnis-Theorie doch zur Veröffentlichung gelangen möchte, Unbefangenheit genug, um,

Na ten list odpowiedział Twardowski obszernie 25 lipca 1897 r.¹⁶. Dziękuje w nim Meinongowi za jego informacje w sprawie nauczania propedeutyki filozofii w Austrii i zabiegów o utworzenie laboratorium psychologii doświadczalnej w Grazu. Z listu wynika, że zbierane przez Twardowskiego materiały miały mu posłużyć do artykułu na temat działalności Brentano, który przed ewentualnym opublikowaniem obiecał w rękopisie niemieckim przesłać do przeczytania Meinongowi. W bibliografii prac Twardowskiego jest tekst o Brentano opublikowany w języku polskim w wiedeńskim „Przełomie”¹⁷. W spuściźnie rękopiśmiennej zaś znajdujemy nie dokończony tekst o Brentano w języku polskim, jednak pisany on już był zapewne po śmierci Brentano¹⁸.

Twardowski, odwołując się do doświadczeń Meinonga w uprzytamnianiu kolegom i studentom konieczności nieustannego kształcenia filozoficznego, wspomina, że w Lwowie natknął się na podobne problemy. W liście podane są interesujące informacje dotyczące zainicjowania przez Twardowskiego we Lwowie zajęć z psychologii eksperymentalnej już w roku akademickim 1896/97. „Mój kolega z fizyki eksperymentalnej był tak miły — czytamy w nim — że przydzielił mi pomieszczenie w nowo otwartym od października gmachu instytutu. Pomieszczenie to ma stanowić załączek tutejszego laboratorium psychologicznego. Wszystko to oczywiście dzieje się po cichu, bez wiedzy wysokich władz; chcę także zupełnie po cichu zbierać najpotrzebniejszą aparaturę, by potem — po kilku semestrach [...] — wystąpić z eksperymentalnymi zajęciami”¹⁹.

List ten może mieć duże znaczenie dla dyskusji na temat pierwszeństwa w badaniach eksperymentalnych, jaka toczyła się między ośrodkiem krakowskim a lwowskim. Władysław Heinrich w roku 1897/98 miał w Uniwersytecie Jagiellońskim wykład pt. *Rozwój pojęć i metod badań psychologicznych*, a w 1898 roku opublikował w „Sprawozdaniach Akademii Umiejętności” (Kraków 1898, nr 9) rzecz pt. *O wahaniach w natężeniu minimalnym wrażeń optycznych i akustycznych*, która była pierwszą na ziemiach polskich pracą o psychologii eksperymentalnej. Pierwsze swoje eksperymenty przeprowadzał Heinrich w Zakładzie Fizyki dzięki życzliwości Augustyna Witkowskiego. W spisie wykładów U.J. na rok 1903/1904 figuruje „Pracownia psychologii doświadczalnej pod kierunkiem i do-

falls Sie darin etwas Brauchbares finden sollten, dem auch dann zustimmen zu können, wenn Sie darüber eine selbstgewonnene Position sollten aufgeben müssen.”

¹⁶ *Philosophenbriefe...*, dz. cyt., Nr 7204. O.UB.

¹⁷ *Franciszek Brentano a historia filozofii*, „Przełom”, t. I, nr 11 z 3.8.1895 r.

¹⁸ *Franciszek Brentano (1838–1917)*, AKT. P.4.3. Tekst nie dokończony.

¹⁹ *Philosophenbriefe...*, dz. cyt., Nr 7204. O.UB. „Viel erfreulicher ist es, dass mein College von der Experimental-Physik mir dadurch einen grossen Dienst erweist, dass er mir in dem im Oktober zu eröffnenden neuen physikalischen Institutsgebäude einen Raum zur Verfügung stellt, der als Keimanlage des hiesigen psychologischen Laboratoriums dienen soll. Das geschieht natürlich ganz im Stillen, ohne Wissen der hoher Behörden; ich will auch ganz im Stillen die notwendigsten Apparate sammeln und dann nach einigen Semestern [...] mit Experimental-Collegium hervortreten.”

zorem doc dr. Władysława Heinricha". Rezultaty swoich badań zawarł Heinrich w wydanej w Krakowie w 1907 r. pracy pt. *Psychologia uczuć*.

Ze spisu wykładów w Uniwersytecie Lwowskim wynika natomiast, że Twardowski w semestrze letnim roku akademickiego 1897/98 odbył wykłady pt. *Zasadnicze pojęcia psychofizyki*, a w semestrze zimowym roku akademickiego 1898/99 wykład pt. *O złudzeniach wzrokowych*. W roku 1901/1902 miał Twardowski ze słuchaczami ćwiczenia z zakresu psychologii eksperymentalnej. Wszystkie te zajęcia mógł odbywać dzięki życzliwości Ignacego Zakrzewskiego w sali wykładowej Zakładu Fizycznego oraz pomieszczeniach podówczas nie obsadzonej katedry fizyki matematycznej. Z chwilą jej obsadzenia brakło dla odbywania ćwiczeń odpowiedniego lokalu. Możliwość podjęcia zajęć powstała ponownie z chwilą, gdy seminarium filozoficzne otrzymało w 1905 roku osobne pomieszczenie. Jednak wniosek do władz ministerialnych w Wiedniu o utworzenie oddzielnej pracowni psychologicznej z odpowiednią dotacją został wówczas załatwiony odmownie (Rozporządzenie z 15 września 1905 r. L. 5733). Dopiero od roku 1907/1908 odbywał Twardowski systematyczne, dwugodzinne ćwiczenia z zakresu psychologii eksperymentalnej²⁰.

Nawiązując do przesłanej Meinongowi rozprawy *Zur Lehre*, Twardowski przyznaje, we wspomnianym liście z 25 lipca 1897 r., że problemy, jakie w niej rozważał, należą do najtrudniejszych i dziś już: „to i owo napisałbym inaczej, bądź w ogóle nie napisał”. Broni natomiast swojej teorii sądu, choć traktuje ją: „jako próbę możliwie prostego i jednolitego opisu fenomenu sądów, który nie rości sobie pretensji do teorii gotowej, lecz chce tylko poddać dyskusji kwestię, czy poprzez wyniesienie egzystencji, jako skoordynowanego z aktem i przedmiotem sądu, elementu składowego, nie można by rozwiązać różnych związanych z sądem trudności, lub przynajmniej przybliżyć je rozwiązaniu. W każdym razie będę zmierzał do uzyskania także Pańskiej pozytywnej opinii i chcę uniknąć błędu polegającego na forsowaniu własnej koncepcji nawet wtedy, gdy hamuje ona lepsze rozwiązania”²¹.

²⁰ Patrz: R. Jadczyk, *Kazimierz Twardowski. Nota biobibliograficzna*, Toruń 1991.

²¹ *Philosophenbriefe...*, dz. cyt., Nr 7204. O.U.B. „Dass die ganze Frage zu den schwierigsten gehört, sehe ich immer deutlicher, und ich wundere mich heute selbst, dass ich dieselbe seiner Zeit den Mut hatte, anzupacken. — Was nun die urteilstheoretische Frage betrifft, werde ich Ihren Rat befolgen und meine Ansicht trotz Ihren prinzipiellen Bedanken zu verteidigen suchen; und zwar deshalb, weil ich meine «Theorie» als den Versuch einer möglichst einfachen und einheitlichen Beschreibung des Urteilsphänomens ansehe, die keinen Anspruch auf abschliessende Geltung erhebt, sondern eben nur die Frage zur Diskussion bringen will, ob nicht durch eine Heraushebung der Existenz als eines dem Act und Gegenstand des Urteils koordinierten Bestandteiles verschiedene das Urteil betreffende Schwierigkeiten gelöst oder wenigstens einer Lösung näher gebracht werden könnten. Jedenfalls werde ich trachten, auch Ihrem Standpunkt volles Verständnis abzugewinnen und mich vor dem Fehler zu bewahren, die eigene Ansicht zum Hindernis besserer Einsicht werden zu lassen.”

Następny list Meinonga pochodzi z 22 listopada 1897 r. (K 22). Deklaruje w nim, przepraszając za tak długą zwłokę w odpowiedzi na list Twardowskiego, gotowość przeczytania przygotowanego tekstu o sądach, jak i dostania, na ewentualne życzenie Twardowskiego, dodatkowych informacji o wyposażeniu laboratorium w Grazu oraz sposobach zdobywania na urzędnika laboratoryjne stosownych środków. Odnotowuje też, że od września 1897 r. istnieje, prowadzone przez niego, seminarium filozoficzne w Grazu. Odpowiedź Twardowskiego na ten list nosi datę 1 maja 1898 r.

Z kolejnego listu Meinonga, pochodzącego z 6 maja 1898 r. (K 22), wynika, że Twardowski przesłał mu rozprawę *Wyobrażenia i pojęcia*²². Wprawdzie pochodzi ona już z drugiego okresu twórczości naukowej Twardowskiego, ale treściowo należy do pierwszego okresu wiedeńskiego i stanowi kontynuację rozprawy habilitacyjnej. Pisana w nowych warunkach nosi już jednak inny charakter, zwracając uwagę na metodyczność i przejrzystość wykładu. Omawia w niej Twardowski szeroko i krytycznie m.in. poglądy Meinonga na pojęcie abstrakcji i pojęcie stosunku. Meinong nie mógł się odnieść do tych uwag ze względu na to, że praca została wydana w języku polskim. Wyłożoną w rozprawie *Wyobrażenia i pojęcia* teorię pojęć przedstawił Twardowski dopiero 18 listopada 1902 roku na walnym zgromadzeniu członków Towarzystwa Filozoficznego przy Uniwersytecie Wiedeńskim, a następnie wydał w języku niemieckim²³.

We wspomnianym liście z 6 maja 1898 r. znajdujemy informację, z której wynika, że Twardowski donosił Meinongowi o wyjściu z Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Lwowskiego wniosków o „uzwyczajnienie” dla Twardowskiego oraz dla jego kolegi Skórskiego. Stąd Meinong pisze: „Szkoda, że nie znałem ich jeszcze gdy byłem w Wiedniu [w związku z zabiegami w Ministerstwie o polepszenie warunków pracy seminarium filozoficznego i laboratorium psychologicznego — R.J.J.]. Mógłbym chyba trochę w tym pomóc. Pańska nowa publikacja na pewno wzmacnia Pańską pozycję. Żywię przeto nadzieję, że będę mógł wkrótce powitać Pana jako «coś zwyczajnego»²⁴. Wspomniane wnioski o profesurę zwyczajną dla Skórskiego i Twardowskiego, wraz z ich charakterystykami, wyszły ze Lwowa 20 września 1897 r.²⁵

W liście z 13 maja 1898 r. Twardowski, nawiązując do owej wyrażonej przez Meinonga opinii, co do możliwości poparcia jego wniosku o profesurę zwyczajną,

²² K. Twardowski, *Wyobrażenia i pojęcia*, Lwów 1898.

²³ Tenże, *Über begriffliche Vostellungen*, Lemberg 1903. Polski przekład: *O istocie pojęć*, Lwów 1924.

²⁴ AKT. „Schade, dass ich von der Sache nicht wusste, als ich in der oben berührten Angelegenheit in Wien war: vielleicht hätte ich doch ein wenig mithelfen können. Wertvoller ist jedenfalls der Nachdruck, den der Vorschlag durch Ihre neue Publikation erhalten haben wird: ich habe also gegründete Hoffnung, Sie nun recht bald als «was Ordentliches» begrüßen zu dürfen.”

²⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych. Teczka osobowa K. Twardowskiego, 121 U. Pismo nr 24670.

przedstawia Meinongowi stan rzeczy we Lwowie. Pisze, że Fakultet Filozoficzny postanowił jednogłośnie wysunąć obu, tj. Twardowskiego i Skórskiego, z wnioskami do Ministerstwa o mianowanie ich profesorami zwyczajnymi. Tymczasem okazało się, że Ministerstwo gotowe jest ustanowić tylko jedną katedrę z profesorem zwyczajnym. Stąd pojawił się moment konkurencji o tę katedrę pomiędzy Twardowskim a Skórskim. W tej sytuacji prosi Meinonga o interwencję w swojej sprawie. Wprawdzie Twardowski rozumie, że jego prośba, jako zainteresowanego, może budzić zastrzeżenia i posądzenia o nieskromność, jednak sądzi, że w sprawie jego kandydatury może Meinong zaciągnąć opinii profesorów S. Pawlickiego, M. Straszewskiego czy H. Struvego. „I gdy wtedy dojdzie Pan do przekonania, że wobec mnie i interesów nauki filozofii byłoby wielką krzywdą, gdyby mój kolega Skórski został mianowany profesorem zwyczajnym, a ja nie, to niech Pan będzie tak uprzejmy napisać kilka zdań wyjaśnienia do radcy dworu Kleemanna lub do kogokolwiek”²⁶.

Meinong odpowiada listem z 17 maja 1898 r. (K 1. -37). Czytamy w nim, że na przeszkodzie jego „interwencji” w sprawie mianowania na katedrę zwyczajną we Lwowie któregoś z dwóch kandydatów stoją trzy okoliczności. Po pierwsze: nie ma żadnych danych o Skórskim, a odwoływanie się do opinii wskazanych przez Twardowskiego filozofów niewiele mu pomoże: „ponieważ urzędowo nie chciałbym opierać zawodowej swej opinii na wiedzy drugich, zamiast na własnej, tym bardziej, że owi «drudzy» nawet nie są fachowcami w branży”²⁷. Po drugie: ostatnia publikacja Twardowskiego, która mogłaby być argumentem na rzecz nominacji, jest dla niego niedostępna ze względu na to, że wydana została w języku polskim. Po trzecie: nie może się niepytany wypowiadać w sprawach innych uniwersytetów. Dlatego też radzi, aby Twardowski spowodował skierowanie do Meinonga oficjalnego zapytania w odnośnej sprawie, na przykład przez Namiestnictwo Galicji: „Wówczas mógłbym powiedzieć tyle dobrego, ile tylko wiem”²⁸.

Jak można sądzić z uwagi poczynionej w tym liście przez Meinonga, Twardowski w jednym ze swoich poprzednich listów wspominał o pragnieniu przyjazdu do Grazu, aby tam zaznajomić się osobiście z pracą seminarium i laboratorium psychologicznego. Meinong wyraża żywe zainteresowanie tą deklaracją Twardowskiego.

²⁶ *Philosophenbriefe...*, dz. cyt. Nr 7206. O.U.B. „Und wenn Sie dann gleich mir zu Überzeugung gekommen sein werden, dass es für mich und für das Interesse philosophischer Wissenschaft ein schreiendes Unrecht wäre, wenn mein Kollege Skórski zum Ordinarius befördert würde, ich aber nicht, dann haben Sie die Güte und richten Sie einige aufklärende Zeilen an Hofrat Kleemann oder wen sonst Sie wollen.”

²⁷ AKR. „[...] weil ich ein fachliches Gutachten nicht auf das Wissen Anderer statt auf mein eigenes gründen dürfte, zumal, wenn die «Anderen» nicht einmal durchaus vom Fache sind.”

²⁸ Tamże. „Ich würde dann gern so viel Gutes sagen, als ich weiss.”

Odpowiedź Twardowskiego na list Meinonga z 17 maja 1898 r. nosi datę 26 czerwca 1898 r. Według W. Szewczuka w liście tym przechowywanym w Archiwum Uniwersytetu Wiedeńskiego pod numerem 7207, Twardowski informował Meinonga, że postara się, aby Uniwersytet Lwowski zwrócił się do niego o opinię, nazywając to „dyplomatycznym posunięciem”²⁹.

Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy i jaki wpływ na obsadę katedry zwyczajnej we Lwowie miała ewentualna interwencja Meinonga. Faktem jest, że austriackie Ministerstwo postanowiło 15 września 1898 r., pismem nr 24670 z 23 września tegoż roku, mianować z dniem 1 października 1898 roku profesorem zwyczajnym Kazimierza Twardowskiego.

W liście z 16 października 1898 (K 1. -39) Meinong przesyła Twardowskiemu gratulacje z powodu tego awansu i dodaje: „To, że mój współudział okazał się zbędny, jest nawet korzystne — moje wsparcie można zachować na następną okazję, gdyż chętnie o każdym czasie stoję do Pana dyspozycji”³⁰. Twardowski był jednak przekonany o interwencji Meinonga. Świadczy o tym jego list z dnia 19 grudnia 1898 r., w którym składa podziękowania Meinongowi i jednocześnie informuje, że jego kolega A. Skórski otrzymał „ordynariat ad personam”³¹.

Z listu Meinonga z 31 grudnia 1898 r. (K 1. -39) wynika, że Twardowski w poprzednim liście wrócił do swojej myśli odbycia podróży do Grazu i innych instytucji. Meinong sugeruje, aby Twardowski Graz pozostawił sobie na koniec podróży, bo to pozwoli mu na lepsze porównanie tego, co przedtem zobaczy, z pracą instytutu Meinonga i na dłuższą między nimi rozmowę.

11 listopada 1899 r. (K 1. -40) Meinong wysłał kolejny list do Twardowskiego, w którym niepokoi się m.in. faktem braku odpowiedzi na jego list grudniowy, a także na przesłaną Twardowskiemu przed sześcioma tygodniami publikację pt. *Über Gegenstände höherer Ordnung und deren Verhältnis zur inneren Wahrnehmung*.

Na listy te odpowiada Twardowski dopiero 14 listopada 1899 r. Przepraszając Meinonga za długie milczenie, o ostatniej jego rozprawie pisze, że: „wyrwała mnie ona — proszę mi nie brać tego za złe i nie traktować tego, jako zarozumiałość — z dogmatycznej drzemki, w której trwałem dotychczas, chyba prawie ze wszystkimi uczniami Brentano, w odniesieniu do możliwości wewnętrznego spostrzegania. Zaczynam mianowicie powątpiewać, czy jesteśmy w stanie spostrzegać cokolwiek innego w naszym wnętrzu niż uczucia; widzi Pan, że jest to pogląd Schopenhauerowski. Jednakże te wątpliwości pociągają za sobą konieczność odpowiedzi na cały szereg nasuwających się pytań oraz rozprawienia się z róż-

²⁹ W. Szewczuk, *Wielki spór o psychikę. Psychologia na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1972, s. 118.

³⁰ AKT. „Dass meine Mitwirkung sich als entbehrlich erwiesen hat, ist ein Vorteil: dieselbe kann so für eine nächste Gelegenheit aufgespart bleiben, da sie Ihnen jederzeit gern zur Verfügung gestellt bleibt.”

³¹ W. Szewczuk, dz. cyt., s. 117.

nymi pseudofaktami. Właśnie próbuję uzyskać w tej kwestii jasność, a jeśli mój pomysł nie będzie się wydawał Panu bezsensownym, jestem gotów podać bliższe szczegóły”³².

Przytoczony tu fragment listu jest interesujący ze względu na demonstrowane przez Twardowskiego poglądy na przedmiot psychologii i rolę tzw. doświadczenia wewnętrznego. Twardowski stał wówczas na stanowisku psychologizmu. W rozprawie pt. *Psychologia wobec fizjologii i filozofii* z 1897 roku, za przedmiot psychologii uznał „zjawiska duchowe”, do których zaliczył pojęcia i pragnienia, przekonania i wzruszenia. Znajomość tych „objawów psychicznych” zawdzięczamy doświadczeniu wewnętrznemu, dzięki któremu: „Posiadamy świadomość bezpośredniego odbywania się w nas zjawisk duchowych, świadomość, która stanowi właśnie podstawę doświadczenia wewnętrznego”. „Psychologia zatem — czytamy dalej — dostarcza filozofii nie tylko metody, lecz także przedmiotów. Gdybyśmy nie posiadali doświadczenia wewnętrznego i wskutek tego nie znali objawów życia umysłowego, nie tylko nie mogłaby istnieć psychologia, lecz nie byłoby także ani logiki, ani etyki, ani estetyki, ani teorii poznania, ani nawet metafizyki!”³³.

Jak można sądzić z poczynionych w liście z 14 listopada 1899 roku uwag, sugerujących możliwość ograniczenia spostrzeżenia wewnętrznego jedynie do sfery uczuć, już wówczas podjął Twardowski myśl rewizji niektórych swoich twierdzeń. Ostatecznie doprowadziły one do porzucenia przez niego psychologizmu, co wiązało się z wypracowaniem nowej teorii sądu oraz teorii czynności i wytworu³⁴.

W tymże liście Twardowski potwierdza swój zamiar zdobycia środków na wyjazd do kilku placówek w Europie Zachodniej, w tym również do Grazu, aby tam poznać osobiście Meinonga i jego laboratorium. Informuje też o zamiarze zwrócenia się do austriackiego ministerstwa z prośbą o subwencję na wyposażenie gabinetu psychologicznego. Istotnie, dokumenty Uniwersytetu Lwowskiego zaświadczały o takich prośbach Twardowskiego.

³² *Philosophenbriefe...*, dz. cyt., Nr 7209. O.U.B. „Was speziell Ihre Abhandlung betrifft, hat mich dieselbe — nehmen Sie es nicht als überhebung meinerseits — aus dem dogmatischen Schlummer gerüttelt, in welchem ich wohl so ziemlich mit allen Schülern Brentano's bezüglich der Möglichkeit der inneren Wahrnehmung bisher lag. Ich fange nämlich an zu zweifeln, ob wir innerlich jemals etwas anderes als Gefühle wahrzunehmen im Stande seien; Sie sehen, der Schopenhauersche Standpunkt. Allerdingst zieht dieser Zweifel die Notwendigkeit nach sich, eine ganze Reihe von sich sofort aufdrängenden Fragen zu beantworten und von nicht wenigen Pseudo-Tatsachen Rechenschaft zu geben. Ich bin eben damit beschäftigt, darüber ins Klare zu kommen, und wenn Ihnen mein Einfall nicht ganz abstrus vorkommt, so bin ich gerne bereit, Ihnen mit Naherem zu kommen.”

³³ K. Twardowski, *Psychologia wobec fizjologii i filozofii*, [w:] WPF, s. 95 i 109.

³⁴ K. Twardowski odnotowuje, że na jego odchodzenie od psychologizmu miała wpływ lektura I tomu dzieła E. Husserla *Logische Untersuchungen* z 1900 r. Patrz: *Autobiografia*, dz. cyt., s. 32.

Twardowski prosił nadto o przyłączenie się Meinonga do akcji mającej na celu poparcie starań H. Schmidkunza, swego byłego kolegi ze studiów wiedeńskich, w latach 1890–1984 docenta prywatnego filozofii w Monachium, o uzyskanie dla niego jakiegoś stanowiska naukowego³⁵.

Dalsza korespondencja pomiędzy Meinongiem a Twardowskim pochodzi dopiero z 1903 roku.

W liście z 3 maja 1903 r. (K 3. -80) Meinong zwraca się do Twardowskiego z prośbą o poparcie starań A. Höflera o katedrę w Pradze po O. Willmannie, o którą ubiegają się też inni kandydaci (głównie uczniowie Willmanna). Sugeruje też, aby w tej sprawie „pozaurzędowo” porozmawiać z Ćwiklińskim. Ludwik Ćwikliński był profesorem filologii klasycznej w Uniwersytecie Lwowskim, a od 1899 roku posłem do parlamentu wiedeńskiego i miał duże wpływy polityczne. List Twardowskiego z odpowiedzią nosi datę 2 sierpnia 1903 roku.

O tym, że Twardowski podjął myśl Meinonga, może świadczyć list tego ostatniego z 22 sierpnia 1903 r. (K 3. -81), w którym dziękuje Twardowskiemu za „pocieszającą wiadomość w sprawie Höflera”. Istotnie, otrzymał on w 1903 r. katedrę w Pradze. Z listu Meinonga wynika też, że Twardowski przesłał mu swoją pracę *Über sogenannte relative Wahrheiten*, wydaną w 1902 roku, a przetłumaczoną z języka polskiego przez Mściława Wartenberga³⁶. Wartenberg od 1903 roku zajmował II katedrę filozofii w Uniwersytecie Lwowskim. Odpowiedź Twardowskiego na ten list nosi datę 1 stycznia 1904 r.

Kolejny list Meinonga pochodzi z 14 maja 1904 roku (K 3. -83). Pisze w nim, że oczekuje na przybycie Twardowskiego z zapowiadaną wizytą do Grazu na Zielone Świątki. Niepokoi się brakiem informacji potwierdzającej przyjazd Twardowskiego, jednak ma nadzieję, że do ich spotkania w tych właśnie dniach dojdzie.

Tak się istotnie stało. W kwietniu 1904 roku Twardowski wziął udział w zjeździe psychologii eksperymentalnej w Giessen, a następnie otrzymawszy urlop i rządową dotację, wyruszył w podróż w celu zapoznania się z pracownikami psychologicznymi. W połowie maja 1904 r. jest w Grazu, gdzie poznaje osobiście Meinonga. Odwiedza też Pragę, Halle, Würzburg, Wrocław, Lipsk, Getyngę i Paryż. Z podróży tej wraca do Lwowa z początkiem lipca.

Nie ma w dalszej korespondencji ani w pismach Twardowskiego bezpośrednich odniesień do tej podróży i wizyty w Grazu. Faktem jest jednak, że starania

³⁵ *Philosophenbriefe...*, dz. cyt., Nr. 7209. O.U.B. „Ich tue hier für ihn, was nur möglich ist; ich glaube, Sie werden es mir nicht übel nehmen, wenn ich auch bei Ihnen ein gutes Wort für ihn einlege. Jedenfalls bitte ich, meine Mitteilung als vertrauliche zu betrachten”. Istotnie Schmidkunz uzyskał w 1898 r. katedrę w Greifswaldzie.

³⁶ K. Twardowski, *O tak zwanych prawdach względnych*, [w:] *Księga Pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego ku uczczeniu pięćsetnej rocznicy fundacji Jagiellońskiej Uniwersytetu Krakowskiego*, Lwów 1900. Na język niemiecki przełożył M. Wartenberg: *Über sogenannte relative Wahrheiten*, „Archiv für systematische Philosophie”, VIII, Berlin (1902), nr 4 (także w odbitce).

Twardowskiego o pozyskanie środków na zakup przyrządów i innego wyposażenia pracowni psychologicznej w Uniwersytecie Lwowskim właśnie wówczas się nasiliły. Sprzyjał temu fakt, iż po powrocie ze wspomnianej podróży zagranicznej Twardowski został wybrany ponownie dziekanem Wydziału Filozoficznego.

Prawdopodobnie Twardowski w jakiś sposób wyraził swoją opinię o pobycie w Grazu, o czym może świadczyć kartka pocztowa Meinonga z 2 maja 1905 r. (K 3. -84), w której dziękuje Twardowskiemu za list, przeprasza, że dotąd na niego nie odpowiedział i zapewnia, że w najbliższym czasie to uczyni.

Następny list Meinonga do Twardowskiego pochodzi jednak dopiero z 10 lutego 1907 roku (K 3. -85). Jego główną treścią jest kolejna prośba Meinonga o spowodowanie poparcia dla starań A. Höflera o przeniesienie się z Pragi na katedrę zwyczajną pedagogiki do Wiednia. Istotnie w 1907 roku Höfler objął tę katedrę. Meinong pisze też, że: „Głównym *novum* w Grazu od czasu Pańskiej tu wizyty to oczywiście Kreibitz, który — jak przypuszczam — zupełnie dobrze się tu czuje i już zasłużył na wdzięczność. A co słyhać w moim rodzinnym mieście, a szczególnie na tej «ulicy», której nazwę już znów zapomniałem”³⁷. Jak z tego fragmentu wynika, miał też Twardowski czas, podczas swego pobytu w Grazu, na luźne rozmowy z Meinongiemi (m.in. na temat nazwy ulicy Świętej Zofii). Odpowiedź Twardowskiego na ten list nosi datę 13 lutego 1907 roku.

Brak dalszych śladów korespondencji pomiędzy oboma uczonymi. Zaprezentowane tu fragmenty listów pozwalają jednak, jak sądzę, na lepsze zrozumienie niektórych faktów z ich życiorysów naukowych, a zwłaszcza Kazimierza Twardowskiego.

³⁷ AKT. „Das Greser Hauptnovum seit den Tagen Ihres Besuches ist natürlich Kreibitz, der sich, wie ich hoffe, in der Grazeri ganz leidlich wohl befindet, jedenfalls aber sich um den gedeihlichen Fortgang der Grazer Philosophica schon denkwürdige Verdienste erworben hat. Wie es meiner Geburtsstadt ergeht und insbesondere Ihnen in der merkwürdig auszusprechenden «ulica», deren Namen ich schon wieder vergessen habe.”